

Jerzy Kosiewicz
Niezależny badacz
ORCID 0000-0001-5215-6478
kosiewicz.jerzy@gmail.com
<https://doi.org/10.21852/salos.62>

Rozważania o przemocy w sporcie

Niniejsze rozważania mają charakter prolegomenów, czyli wstępu i zachęty do dalszych badań, zwłaszcza nad pozytywnymi aspektami przemocy w sporcie. Przemoc – zarówno w życiu społecznym, jak i w sporcie – bywa najczęściej traktowana jako zjawisko niewłaściwe. To właśnie ujęcie dominuje w literaturze poświęconej temu zjawisku. Na gruncie prawa rozpatruje się ją – co oczywiste – jako fenomen kryminogenny, zawierający domniemane i rzeczywiste znamiona przestępstwa, jako zjawisko, którego przejawy mogą być odpowiednio penalizowane z punktu widzenia Kodeksu Prawa Karnego (KPK), Kodeksu Prawa Cywilnego (KPC) i ewentualnie Kodeksu Prawa Administracyjnego (KPA).

Przemoc w sporcie bywa zazwyczaj utożsamiana z agresją definiowaną w sposób ujemny. Jest ona przejawem tak fizycznej, jak psychicznej agresji¹. W związku z tym mogą być one – agresja i przemoc – traktowane poniekąd jak pojęcia tożsame. Wiele dociekań na to wskazuje. Jednakże intuicyjnie odczuwa się ich niezbyt dużą, niekiedy trudną do wyeksplikowania, ale istotną odmienność. Dotyczy to szczególnie szeroko pojmowanej aktywności sportowej sensu stricto oraz związanych z nią niezbędnych i zróżnicowanych wielopostaciowych działań okołosportowych: niezbędnych, umożliwiających uczestnictwo w zawodach, stymulujących skuteczność, atrakcyjność i widowiskowość rozmaitych przejawów rywalizacji sportowej. Z tego właśnie powodu prowadzone są autonomiczne, tj. niezależne, badania odnoszące się oddzielnie tak do agresji, jak do przemocy w sporcie.

¹ Por. „Agresja w sporcie”: J. Kosiewicz, *Aggression and Anger in Sport and Sport performance*, w: *Oxford Research Encyclopedias*. Published online: 20 December 2018. W artykule przedstawione zostały rozmaite rozumienia i ujęcia agresji oraz dotyczące ich nawiązania bibliograficzne do krajowych i zagranicznych publikacji (anglojęzyczne). Jest ich zbyt dużo, by zaprezentować je przeglądowo w tym artykule: tak w części głównej, jak w przypisach.

1. Agresja i przemoc w sporcie – konteksty i przejawy

Agresja i przemoc (w niniejszym tekście uwaga jest zogniskowana właśnie na przemocy) mogą zaistnieć nie tylko w formach negatywnych, ale także pozytywne z punktu widzenia towarzyszącego im kontekstu społecznego, np. politycznego, ideologicznego, narodowościowego, kulturowego, kibicowskiego, finansowego oraz stricte indywidualnych upodobań uwarunkowań, impulsów, motywacji. Agresja i przemoc pojawiają się w okresie przygotowawczym, podczas treningów i rywalizacji zawodniczej oraz do związanych z nimi – mniej lub bardziej bezpośrednio – zróżnicowanych relacji i uzależnień środowiskowych, występujących np. w związkach sportowych, administracji klubowej, drużynie bądź w stosunkach zachodzących między zawodnikiem (lub zawodnikami) a trenerem.

2. Przemoc – społeczne, prawne i indywidualne konteksty jej występowania

Jeśli agresja tudzież przemoc naruszają w sporcie tożsamość, wolność oraz inne dobra osobiste i społeczne, mogą być poddane interpretacji i ocenie w świetle obowiązujących norm prawnych.

Tego typu pojmowanie przemocy, tj. przemocy zdefiniowanej jako przejaw aktywności niewłaściwej, nagannej w odniesieniu do innej jednostki oraz szkodliwej społecznie, urzeczywistniło, przyjęło się również poza prawem. Zyskało powszechnie – tak potocznie (obiegowo), jak w wypowiedziach badawczych (np. z zakresu nauk o sporcie, wychowaniu fizycznym i szerzej w refleksji dotyczącej nauk o kulturze fizycznej) – wydźwięk stricte pejoratywny². Jest to jednak konstatacja błędna o nazbyt upraszczającym, zbyt redukcjonistycznym wydźwięku.

Pomija bowiem – w namyśle nad przemocą w sporcie i w ogóle – pozytywne jej aspekty, konotacje, uwarunkowania, okoliczności, które dopuszczają, umożliwiają, upoważniają czy wręcz wymuszają wskazane przez prawo różnorodne i konieczne stosowanie mniej lub bardziej dotkliwej, surowej, a nawet śmiertelnej przemocy w zróżnicowanych, radykalnych postaciach: np. wysokiej grzywny, interwencji podczas chuligańskich ekscesów, krótkich bądź długoletnich izolacji więziennych lub – jak w niektórych państwach – kary śmierci, a także w czynnej obronie zróżnicowanych dóbr osobistych czy w trakcie działań wojennych. Występuje ona jeszcze w innych ambiwalentnych – formach:

² W tym tekście oraz innych publikacjach, dotyczących agresji w sporcie, autor wypowiada się nie tylko o jej szkodliwości, ale także na temat jej regulaminowej konieczności, że istnieje wiele jej niezbędnych, tolerowanych oraz pozytywnych postaci i właściwości, że jest atrakcyjna widowiskowo i oczekiwana przez kibiców. Sprzyja – niezbędnej przecież – komercjalizacji sportu, poszerzeniu kręgu jego odbiorców.

Aplikowana jest bowiem – dzięki mniej lub bardziej wysublimowanym zdolnościom wolicjonalnym – wobec samego siebie – z różną konsekwencją, np.

- a) podczas dokuczliwego odchudzania, sprzyjającego:
 - urodzie;
 - prezentacjom tanecznym w sztuce baletowej;
 - przystąpieniu do profesjonalnego modelingu oraz jego kontynuacji;
 - dopuszczeniu rywalizacji w dyscyplinach sportowych, wyróżniających rygorystycznie przestrzegane kategorie wagowe.

Wybrzmiewa także:

- b) autodestrukcyjnie, np. w przejawach uporczywej więziennej, poważnie rozpaczliwej głodówki czy sakralnego samobiczowania, bądź w formie samobójstwa:
 - w łagodnych postaciach, jak w wypadku aktorki Marilyn Monroe, która wielokrotnie podejmowała spektakularne próby zejścia po zastosowaniu środków farmakologicznych;
 - oraz tragicznych: w nieodwracalnych jego przejawach, jak skok z wysokości, rzucenie się pod pociąg czy samobójstwo z broni palnej (np. Ernest Hemingway).

Warto zauważyć, że przemoc w sporcie stosowana przez sportowca wobec siebie samego (autoprzemoc), który przymusza się do dotkliwych ograniczeń żywnościowych z powodu nadwagi; częstokroć do nadzwyczajnego wysiłku podczas treningów i rywalizacji na szeroko pojmowanych arenach sportowych, jest nieodzowna w dążeniu do uczestnictwa w zawodach, sprzyja osiągnięciu sukcesu.

Wydaje się, że w ogóle wiele przejawów przemocy, które dostrzegamy w relacjach społecznych, oraz te, które są stosowane wobec siebie w łagodnej bądź radykalnej postaci, jest ściśle powiązanych z agresją. Nie są one jednak – ani autoagresja, ani autoprzemoc – zakazane i penalizowane z punktu widzenia regulaminów sportowych uwzględniających koniecznie – ale implicite – normy zawarte w KPK, KPC i KPA.

3. Typologia i formy przemocy w sporcie

Zjawisko przemocy w sporcie, ukazane wcześniej w perspektywie definicyjnej, społeczno-prawnej oraz kulturowej, przybiera różnorodne postacie zależne od kontekstu działań, regulacji dyscyplinarnych oraz uwarunkowań jednostkowych i środowiskowych. Przemoc ta nie ma charakteru jednorodnego — ujawnia się zarówno w działaniach sankcjonowanych regulaminowo, jak i w zachowaniach niezgodnych z zasadami, a także w formach skierowanych przeciwko samemu sobie. Uwzględnienie tej wieloaspektowości umożliwi bardziej precyzyjne rozpoznanie jej przejawów i konsekwencji. Wyróżnić można cztery zasadnicze formy przemocy występujące w sporcie: regulaminową, autoprzemoc, przemoc niezgodną z regulaminem oraz przemoc psychiczną i werbalną.

3.1. Przemoc regulaminowa (dopuszczalna)

Pierwszą postacią jest skuteczna przemoc regulaminowa o charakterze prakseologicznym. Jeśli nie jest skuteczna, to znaczy że mimo podjętych prób nie zaistniała w formie oczekiwanych rezultatów, że mogła m.in. doprowadzić w trakcie jej stosowania do złamania regulaminu określonej dyscypliny sportowej. Skuteczną przemoc regulaminową można podzielić na:

- a) tolerowaną
 - ekspresyjną i widowiskową, wzbudzającą aprobatę kibiców np. w rozmaitych sportach walki, takich jak boks, zapasy czy MMA;
 - skrywaną, podstępną, bolesną, na pograniczu faulu, ale nie podlegającą penalizacji, także w powyższych sportach, tudzież w sportach zespołowych, zwłaszcza takich jak hokej na lodzie, piłka wodna, piłka ręczna czy piłka nożna;
- b) oczekiwaną zwłaszcza przy małym zaangażowaniu rywali w walkę sportową
 - zbyt długo wyczekujących ze względów taktycznych na domniemane błędy konkurenta lub przeciwników, np. w kontaktowych grach zespołowych m.in. w piłce ręcznej, piłce nożnej oraz w takich dyscyplinach indywidualnych, jak szermierka, judo, zapasy lub boks;
 - zanadto ostrożnych albo bojaźliwych, unikających zbyt długo i nazbyt często – np. w siłowych sportach walki oraz szermierce – bezpośrednich kontaktów z rywalem;
- c) konieczną, bo bezwzględnie narzuconą: wynikającą niepodważalnie z zapisów regulaminowych, dotyczących konkretnych sportów walki, wymuszających aktywne (agresywne), w stosunku do przeciwnika stosowanie określonych w przepisach – i charakterystycznych dla danej dyscypliny – przemocowych (siłowych) technik i rozwiązań sytuacyjnych: np. nokautujących ciosów w ataku czy piorunujących kontr bokserskich w obronie, bądź duszeń, dźwigni lub rzutów w judo, aplikacji w walce o krążek tzw. bodiczków, dynamicznego i wszechstronnego rozpychania się w hokeju na lodzie. Jeżeli mimo uwag sędziego zawodnicy sportów walki czy sportów zespołowych, np. piłki ręcznej nie są wystarczająco agresywni, nie dążą – nie przystępują do ataku i nie stosują zalecanych technik przemocowych (są bierni, unikają rywalizacji), to podlegają regulaminowym upomnieniom lub ewentualnej dyskwalifikacji wykluczającej z zawodów.

Wskazane powyżej oraz inne – zgodne z regulaminem zachowania – są niezależne pod względem formalnym od:

- zróżnicowanych i zmiennych, emocjonalnych i ekstrawertycznych reakcji obiektywnych widzów;
- rozemocjonowanych kibiców, faworyzujących jedną ze stron rywalizacji;
- tudzież stronniczych bądź dyletanckich mniemań dziennikarzy sportowych: np. pozbawionych osobistych doświadczeń, dotyczących aktywnego uczestnictwa w sporcie wyczynowym, a także bez wykształcenia w zakresie nauk o sporcie, czyli bez wiedzy merytorycznej, której nie zastąpią żadne substytuty, żadna środowiskowa oraz inna wiedza potoczna;
- niektórych rzekomych i rzeczywistych przedstawicieli nauk o sporcie, mających skłonność do mniemań potocznych, powierzchownych, funkcjonujących obiegowo w rozmaitych publikatorach oraz w zwykłych koleżeńskich i towarzyskich kontaktach.

3.2. Autoprzemoc

Skuteczna i dopuszczalna autoprzemoc to aktywność skierowana na samego siebie, polegająca na zmuszaniu się do submaksymalnego wysiłku wolicjonalnego i fizycznego podczas treningów i zawodów.

Jeśli jest zbyt wewnętrzniona, może oddziaływać negatywnie, tj. deprymująco na rywala. Dotyczy to m.in.

- własnych okrzyków pobudzającego się do walki sportowca, jak np. Iga Świątek, donośnymi okrzykami „jazda” czy „come on”;
- gwizdów, kąśliwych i głośnych okrzyków czy zbiorowego skandowania kibiców, dezawuuujących zazwyczaj wszystkie poczynania faworytów oraz zwolenników przeciwnej strony;
- postępowania własnych kibiców w formie wyraźnej dezaprobaty m.in. w postaci gwizdów, kąśliwych i głośnych okrzyków w stosunku do nieskutecznych wysiłków wyróżnionego zawodnika lub zespołu.

Powyższe formy psychicznej przemocy zainicjowane przez kibicuujących zwolenników lub przeciwników, mogą wyzwolić u sportowca lub zespołu specyficzną postać potocznie pojmowanej złości, tj. specyficznej motywacji, która wzmaga częstokroć jeszcze większą mobilizację, inicjuje przewyciężenie chwilowego kryzysu: która generuje nadzwyczajne emocjonalne i wolicjonalne pobudzenie: maksymalizujące skupienie uwagi na racjonalnym lub intuicyjnym doborze odpowiednich środków i wyzwolenie jeszcze mocniejszej motywacji, sprzyjającej zwiększeniu skuteczności podczas rywalizacji. Określa się ją w sposób potoczny – mając na względzie jej pozytywne oddziaływanie – jako „złość sportową”.

3.3. Przemoc niezgodna z regulaminem

Kolejną postacią przemocy jest przemoc niezgodna z regulaminami poszczególnych dyscyplin sportowych. Jej liczne egzemplifikacje, występujące podczas rywalizacji sportowej, narażone są na określone w nich zróżnicowane formy penalizacji w postaci upomnienia, nagany, kary finansowej czy dyskwalifikacji, bądź uzasadnionego skierowania na drogę sądową. Ewentualna peregrynacja sądowa dotyczyć może rażących przejawów agresji i przemocy, naruszających istniejące normy prawne, dotyczące np. zróżnicowanych dóbr osobistych.

3.4. Przemoc psychiczna i werbalna

Aplikowana przemoc (uwidoczniona, dostrzegalna, a nie teoretyczna) związana jest z przejawami zróżnicowanej przemocy werbalnej i szerzej psychicznej w postaci zmiennego, milczącego zachowania, dotkliwych zakazów i nakazów, utrudniających nie tylko codzienne funkcjonowanie w rodzinie, zespołach zawodowych oraz innych grupach społecznych. Jeśli określi się ją, tj. zdefiniuje, jak w tym tekście – nawet w formie skrótowej, lakonicznej – to przestaje mieć charakter potoczny. Staje się wypowiedzią o wydzwisku poznawczym, ściśle poznawczym, tj. naukowym. Może być przypisana do nauk o sporcie, w tym także do filozofii sportu, jeśli została uformowana przez filozofa z wykształcenia i zawodu, stosującego zasady zawarte w metodologii ogólnej oraz szczegółowej charakterystyczne dla filozofii.

Zakończenie

Przeprowadzone analizy ukazują przemoc w sporcie jako zjawisko wielowymiarowe, obecne zarówno w ramach regulaminów i działań prakseologicznych, jak i w sferze autoagresji oraz relacji psychiczno-werbalnych. Artykuł wskazuje przy tym, że samo opisanie i zdefiniowanie tych przejawów przemocy pozwala wydobyć je z poziomu potocznego doświadczenia i wprowadzić w obszar systematycznej refleksji naukowej. Zastosowanie perspektywy filozoficznej, zakorzenionej w rygorach metodologicznych, umożliwi nie tylko ich precyzyjne ujęcie, lecz także osadzenie w szerszym kontekście antropologicznym i społecznym. Takie podejście sprzyja pogłębionemu rozumieniu sportu jako przestrzeni, w której ścierają się różnorodne formy działania ludzkiego – zarówno konstruktywne, jak i nacechowane przemocą – a przez to otwiera pole do dalszych badań teoretycznych.

Streszczenie

Artykuł przedstawia przemoc w sporcie nie tylko w jej powszechnie piętnowanym, negatywnym wymiarze, ale także jako zjawisko złożone, które w pewnych sytuacjach może pełnić funkcję konstruktywną. Autor pokazuje, że obok zachowań brutalnych czy niedozwolonych istnieją formy regulaminowo dopuszczalne, a nawet niezbędne dla samej rywalizacji, a także zjawisko autoprzemocy, czyli świadomego wysiłku i wyrzeczeń sportowca. Tekst zachęca do dalszej refleksji i badań nad wielowymiarowością przemocy w sporcie, widzianej nie tylko jako problem, ale też jako element wpisany w jego istotę.

Słowa kluczowe przemoc w sporcie, agresja, autoprzemoc, etyka sportu

Considerations on Violence in Sport**Abstract**

The article presents violence in sport not only in its commonly condemned, negative dimension but also as a complex phenomenon that, in certain situations, may play a constructive role. The author shows that, alongside brutal or prohibited behaviours, there are also forms permitted by the rules, sometimes even essential for competition itself, as well as the phenomenon of self-violence, understood as an athlete's conscious effort and sacrifice. The text encourages further reflection and research on the multidimensional nature of violence in sport, viewed not only as a problem but also as an inherent element in its very essence.

Keywords: violence in sport, aggression, self-violence, sports ethics